

УДК 811.161.3'342.4

В. А. МАНДЗІК

БЕЛАРУСКАЯ АРФАЭПІЯ – АДЗІН З КЛЮЧАВЫХ НАПРАМКАЎ ДАСЛЕДАВАННЯ Ў АКАДЭМІЧНЫМ МОВАЗНАЎСТВЕ

Вусная форма літаратурнай мовы ўзнікае пазней за пісьмовую, а выпрацоўка арфаэпічных нормаў адбываецца ў цеснай сувязі з арфаграфічнай кадыфікацыяй. Аднак для разнастайных тэарэтычных і практычных мэт (як уласна лінгвістычных, так і адукацыйных) выключна важнае значэнне маюць устанаўленне правіл вымаўлення галосных і зычных гукаў і іх спалучэнняў, выпрацоўка надзейных рэкамендацый па фанетычным афармленні асобных слоў і словаформаў, у тым ліку новых запазычанняў. Арфаэпічныя нормы забяспечваюць адзінае гукавое афармленне выказвання і робяць маўленне дасканалым сродкам зносін паміж людзьмі. Яны ахопліваюць усю фанетычную сістэму (кансанантны і вакалічны рэестры, камбінацыйныя змяненні гукаў, правілы іх спалучальнасці) і ўспрымаюцца як сукупнасць з'яў, дазволенай структурай пэўнай мовы, адабраных і замацаваных у маўленні яе носьбітаў, рэкамендаваных у сацыяльным ужытку.

У пачатковы перыяд фарміравання новай беларускай мовы перад нацыянальнай інтэлігенцыяй стаяла першачарговая задача выпрацоўкі арфаграфічных правіл, фарміравання граматычных нормаў. Без яе вырашэння літаратурная мова не магла б развівацца, выконваць свае сацыяльныя функцыі ў сферы адукацыі, перыядычнага друку, мастацкай літаратуры. Працэс стабілізацыі па прычынах сацыялінгвістычнага характару (перш за ўсё – у выніку перарванасці старабеларускай пісьмовай традыцыі) адбываўся не на падставе дакладных і аб'ектыўных навуковых прынцыпаў, а на інтуітыўным адчуванні аўтараў і выдаўцоў адносна таго, якія рысы народнай мовы варта замацаваць у якасці арфаграфічнай ці граматычнай нормы. З аднаго боку, у такіх умовах фарміраванне арфаэпічнай сістэмы ўяўлялася справай дугараднай. З другога – беларускае маўленне, якое не магло быць асобным аб'ектам нармалізацыі, у той жа час знаходзілася пад пільнай увагай тагачасных лінгвістаў як матэрыял для выпрацоўкі правапісных і граматычных правіл. Аўтар «Беларускай граматыкі для школ» Б. Тарашкевіч у прадмове да выдання 1918 г. адзначаў, што менавіта з «народнага карэння» (жывога маўлення) выкрышталізаваліся асаблівасці і заканамернасці беларускай мовы, гістарычна абумоўленыя перш за ўсё цэнтральнымі

гаворкамі – тымі, што маюць «цвёрдае *p* і вялікае аканьне» [1]. Яго папярэднік Антон Луцкевіч, чые нармалізатарскія намаганні былі менш удалыя, па назіраннях сучасных даследчыкаў, таксама прызнаваў неабходнасць уліку з'яў «жывой гутаркі» ў працэсе ўпарадкавання граматыкі [2].

Стварэнне спецыяльных устаноў для вывучэння і навуковай распрацоўкі беларускай мовы ў 1920-х гг. – выключна важны крок да якасна новага ўзроўню лінгвістычнай кадыфікацыі. Гаворка ідзе перш за ўсё пра адкрыццё ў 1922 г. Інстытута беларускай культуры, які з 1 студзеня 1929 г. быў ператвораны ў Акадэмію навук БССР, а ў лістападзе 1929 г. у яе складзе ўзнік Інстытут мовазнаўства, што зараз носіць імя Якуба Коласа. З гэтага часу і па сённяшні дзень вучоныя маюць магчымасць праводзіць лінгвістычныя даследаванні, ажыццяўляць нармалізацыю пісьмовай і вуснай формаў літаратурнага маўлення цэнтралізавана, у калектыве прафесіяналаў і аднадумцаў.

Дзейнасць супрацоўнікаў профільнага акадэмічнага інстытута з самага пачатку яго існавання грунтавалася на папярэдніх работах, у якіх: а) быў назпашаны значны фактычны матэрыял пра асаблівасці жывой гаворкі беларусаў [3, 4]; б) ажыццяўляліся спробы (больш ці менш удалыя) упарадкавання граматыкі і правапісу [5–7]. Прыкладам цеснай узаемасувязі гэтых двух кірункаў вывучэння беларускай мовы можа служыць змест граматыкі Б. Тарашкевіча. З улікам назіранняў за жывым маўленнем аўтар замацоўвае фанетычны прынцып перадачы на пісьме галосных і марфалагічны – для напісання зычных. Але прапанаваны адхіленні ад апошняга выразна дэманстравалі спецыфіку беларускага вымаўлення (дэканне і цеканне, падаўжэнне зычных, зацвярдзенне шыпячых, *p* і этымалагічнага *ц*, асіміляцыя зычных па мяккасці, узнікненне прыстаўных гукаў і інш.). Асобна быў распрацаваны правапіс запазычаных слоў у адпаведнасці са ступенню іх засвоенасці: даўнія запазычаныя рэкамендавалася пісаць паводле вымаўлення (*аканом, леварвэр, камісія*), у адносна новых – захоўваць асаблівасці мовы, з якой гэтыя лексемы паходзяць (*літэратура, монолог, дырэктар*); згодна з вымаўленнем замацоўвалася і напісанне слоў тыпу *каса, маса, тэлеграма* – без адлюстравання падаўжэння [8]. Пададзена фанетычная сістэма беларускай мовы: зычныя падзелены на цвёрдыя і мяккія (прычым адзначаюцца, што *p, ж, ч, ш* зацвярдзелыя), звонкія і глухія, свісцячыя і шыпячыя, плаўныя (*p, л*), насаваыя (*н, м*), губныя (*б, в, м, п, ф*), язычныя (*д, ж, дж, ч, ш, з, ц, џ, дз, р, л, н*), гартанныя (*г, к, х*). Такім чынам, і фанетычны, і марфалагічны матэрыял «Беларускай граматыкі для школ» і іншых выданняў – той падмурак, на якім ажыццяўлялася далейшая паглыбленая распрацоўка ўсіх моўных узроўняў, у тым ліку арфаэпічнага.

І ўсё ж да ўласна арфаэпічных даследаванняў у акадэмічным мовазнаўстве яшчэ было далёка. Адзначанае намі вышэй пільная неабходнасць арфаграфічнай нармалізацыі абумовіла тое, што ў складзе першай «Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі» [9]

працавалі 3 камісіі – графічная, правапісная і літаратурная; пытанні правільнага вымаўлення тут не разглядаліся. Стабілізацыя пісьмовай мовы ў пэўнай ступені была дасягнута пасля рэформы правапісу 1933 г. Гэтая акалічнасць, на думку Л. Ц. Выгоннай, садзейнічала і выпрацоўцы адзінай сістэмы літаратурнага вымаўлення: «Важнейшыя нормы беларускай арфаэпічнай сістэмы, выдавочна, склаліся толькі ў гэты час <...>. З улікам правапісу ўтваралася адзінае вымаўленне, здатнае проціпастаўляцца цэнтрабежным памкненням мноства дыялектных вымаўленчых сістэм» [10]. «Праваяпіс беларускай мовы», выдадзены ў 1934 г. [11], пераважна карэктна адлюстроўваў вакалічную структуру фанетычнага слова: не адпавядала вымаўленню толькі напісанне асобнай катэгорыі лексікі – інтэрнацыянальна-рэвалюцыйнай (*рэвалюцыя, большэвік, соцыялізм* і інш.). У галіне кансанантызму былі ўведзены змены, якія аказалі ўплыў на вымаўленне. Гэта адмена перадачы на пісьме асіміляцыйнай мяккасці зычных, замацаванне напісання *е*, і ў запазычаных словах пасля зычных (*методыка, педагог, фанетыка* замест *мэтодыка, пэдагог, фанэтыка*); перадача з *ф* слоў іншамоўнага паходжання (*кафедра, арыфметыка* замест *катэдра, арымэтыка*); пашырэнне марфалагічнага прынцыпу напісання зычных на мяжы кораня і суфікса (*рыжскі, каўказскі* замест *рыскі, каўкаскі*) і інш. [12]. Прыняцце правапіснага зводу нарэшце задаволіла практычныя патрэбы ў нармалізацыі і аднастайнасці пры перадачы вуснага і пісьмовага беларускага слова. У той жа час яго скіраванасць на збліжэнне беларускай і рускай моў, аддаленне ад дыялектнай асновы размывала арфаэпічную спецыфіку вуснага маўлення.

Першыя акадэмічныя лінгвістычныя даследаванні, якія мелі імператывісцкі характар і ўтрымлівалі звод асноўных правіл беларускага літаратурнага вымаўлення, з’явіліся толькі напрыканцы 1950-х гг. Яны былі арыентаваны на ідэальную кадыфікаваную норму, а існуючая варыятыўнасць трактавалася як адхіленне, выкліканае інтэрферэнтным і дыялектным уплывам. Так, М. В. Бірыла ў артыкуле «Да пытання аб фарміраванні і важнейшых нормах беларускага літаратурнага вымаўлення» рэгламентуе арфаэпічную рэалізацыю канкрэтных гукаў у пэўных пазіцыях у слове і фразе, у асобных кансанантных спалучэннях, у радзе граматычных формаў, у некаторых групах лексем. Пра нестабільнасць, неўсталяванасць тагачаснай арфаэпічнай сістэмы сведчыць той факт, што мовазнаўца разважае аб мэтазгоднасці таго ці іншага правіла, зыходзячы з рэальнага узусу. Так, напрыклад, адносна вымаўлення праклітычных *не* і *без* гаворыцца, што ў іх «<...> заўсёды вымаўляецца *е*. Магчыма, што лепш было б у першым складзе перад націскам заўсёды вымаўляць *а*. Многія так і вымаўляюць: *н’а быў, н’а пойдзе, н’а бацьку; н’а новы, н’а смёлы* і інш.» [13].

Новы этап у распрацоўцы праблем арфаэпічнай кадыфікацыі пачынаецца з артыкула А. І. Падлужнага «Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення». Прызнаючы меншую строгасць і акрэсленасць арфаэпічных

правіл у параўнанні з арфаграфічнымі, аўтар заўважае, што «існуюць фанетычныя рысы, якія інтуітыўна лічацца абавязковымі для літаратурнага вымаўлення» [14]. Як бачым, нармалізацыя вуснага маўлення ўсё яшчэ абавіралася на інтуітыўнае адчуванне мовы, якое можна патлумачыць адсутнасцю грунтоўных спецыяльных даследаванняў у гэтай галіне. І ўсё ж у кантэксце папярэдніх работ праца А. І. Падлужнага інавацыйная. Па-першае, у ёй арфаэпічныя правілы прадстаўлены як сістэма, а не як асобныя фрагментарныя назіранні над маўленнем. Падаецца інфармацыя пра артыкуляцыю і функцыянаванне ўсіх галосных і зычных, рэгламентуецца вымаўленне шырокага рээстра кансанантных спалучэнняў, разглядаюцца карэляцыі па цвёрдасці – мяккасці, звонкасці – глухасці, свісцячасці – шыпячасці, апісваюцца фанетычныя ўмовы падаўжэння зычных, паказваюцца прыклады змянення гукаў у моўнай плыні. Па-другое, аўтар абгрунтоўвае наяўную арфаэпічную варыятыўнасць не толькі адхіленнем ад нормы, але і моўнай сітуацыяй, калі можа выкарыстоўвацца размоўны ці поўны стыль вымаўлення. Напрыклад, адзначаецца, што «ў гукавых спалучэннях *шск, жск* у размоўным стылі адбываецца сцяжэнне, і яны вымаўляюцца як *ск: сурáскі (сурáжскі), чэ́скі (чэ́шскі)*. У поўным стылі яны вымаўляюцца як *шск: сурáшскі, чэ́шскі*» [15]. Пры гэтым абодва стылі прызнаюцца літаратурнымі.

У 1970–80-я гг. павышаная ўвага надаецца вывучэнню вуснага маўлення пры дапамозе эксперыментальна-фанетычных метадаў. Цэнтральнае месца ў гэтай сферы займала дзейнасць Лабараторыі эксперыментальнай фанетыкі, створанай у 1969 г. у Інстытуце мовазнаўства Акадэміі навук БССР. Спецыяльнае тэхнічнае абсталяванне дазволіла зафіксаваць нюансы вымаўлення, якія немагчыма было ўлавіць на слых. Адпаведна з’явілася магчымасць даследаваць беларускае маўленне на якасна новым навуковым узроўні – не толькі з перцептыўнага, але і з акустычнага боку, і тым самым пашырыць папярэднія ўяўленні пра гукавы лад нашай мовы. Так, на падставе эксперыментальных матэрыялаў былі больш дакладна вызначаны месца і спосаб утварэння гукаў, удакладнялася іх артыкуляцыйна-фізіялагічная класіфікацыя. У выніку фанетысты абгрунтавалі арфаэпічную спецыфіку беларускай літаратурнай мовы ў параўнанні з рускай і ўкраінскай. Гэта такія асаблівасці, як наяўнасць краепалатальных [дз’], [ц’], [з’], [с’], [н’], дыстрыбуцыйнае размеркаванне [j] і [i], фрыкатыўны [γ], велярызаваныя цвёрдыя губныя і зубныя, адметныя рысы ў артыкуляцыі галосных [16]. Асобна быў ажыццёўлены акустычны аналіз галосных, дадзена іх характарыстыка з пункту погляду якасці і працягласці гучання ў моцных і слабых пазіцыях, паказаны асаблівасці колькаснай і якаснай рэдукцыі з вымярэннем фізічных параметраў [17, 18]. Пры дапамозе акустычнага і перцептыўнага аналізу вывучалася варыятыўнасць гукаў, абумоўленая ў тым ліку пазіцыйнымі змяненнямі ў моўнай плыні [19].

Визначальную ролю ў развіцці беларускай фанетыкі і арфаэпіі адыграла манаграфія «Фанетыка беларускай літаратурнай мовы» [20], выдадзеная аўтарскім калектывам, які склалі І. Р. Бурлыка, Л. Ц. Выгонная, Г. В. Лосік і А. І. Падлужны. Тут упершыню пададзены абагульненыя звесткі пра спалучальнасць гукаў у межах беларускіх і іншамовных лексем, апісаны артыкуляцыйныя, акустычныя і функцыянальныя характарыстыкі фанем, асаблівасці ўспрымання гукаў носьбітамі мовы. Даследуюцца прырода і ўласцівасці беларускага націску, вывучаецца інтанацыя і яе кампаненты, разглядаюцца ўзаемаадносіны паміж арфаэпіяй і пісьмом. Характарыстыка гукаў суправаджаецца адпаведнымі ілюстрацыямі – палатаграмамі, лінгваграмамі, спектраграмамі.

Значны ўнёсак у эксперыментальнае вывучэнне гукавога ладу мовы зрабіла Л. Ц. Выгонная. У кнізе «Інтанацыя. Націск. Арфаэпія» [21] на матэрыяле даследавання вуснага маўлення даецца навуковае апісанне рытміка-меладыйнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы. Разглядаюцца асноўныя прасадыйныя адзінкі – мелодыка, тэмп, працягласць, паўзы. Падрабязна аналізуецца акцэнтная структура беларускага выказвання, якасці інтанацыі характарызуюцца на аснове слыхавога аналізу фанаграм літаратурнага і дыялектнага маўлення. Для атрымання аб'ектыўных паказчыкаў пры вывучэнні акцэнтна-рытмічнай структуры беларускага слова даследчыцай рабіліся асцылаграмы і санаграмы ізалявана вымаўленых слоў і слоў у фразях, а пры даследаванні інтанацыі – асцылаграмы і інтанаграмы.

Дынамічныя працэсы, звязаныя з функцыянаваннем беларускай мовы ў ХХІ ст. (сітуацыя білінгвізму і выкліканая ёй інтэрферэнцыя, актыўнае запазычванне іншамовных лексем і неабходнасць іх адаптацыі, абмежаванае ўжыванне вуснай формы мовы ў параўнанні з пісьмовай), выступаюць новых комплексных даследаванняў у галіне арфаэпіі. Традыцыі, закладзеныя прадстаўнікамі акадэмічнай фанетычнай школы, сёння працягваюцца і развіваюцца ў Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа. За амаль чвэрць стагоддзя з'явіўся шэраг навуковых даследаванняў, прысвечаных розным аспектам функцыянавання фанетыка-арфаэпічнай сістэмы на сучасным этапе. Так, тэарэтычнае і практычнае абгрунтаванне атрымаў новы раздзел мовазнаўства – марфаналогія, які вывучае фаналагічныя адрозненні ў будове марфем розных тыпаў, што мадыфікуюцца ў працэсе формамянення або словаўтварэння [22]. Мовазнаўцаў цікавяць пытанні ўзгаднення норм з наяўным узусам, уліку лінгвістычных і экстралінгвістычных фактараў, што ўздзейнічаюць на яе дынаміку [23]. Працягваюцца эксперыментальнае вывучэнне беларускага маўлення – з дапамогай спецыяльных камп'ютарных праграм апрацоўкі гукавога сігнала ўстанаўліваюцца фізічныя параметры гукаў, выяўляюцца новыя і ўдакладняюцца наяўныя фанетычныя карэляцыі [24, 25]. Дзякуючы інструментальнай апрацоўцы гукавога матэрыялу і міждысцыплінарнаму ўзаемадзеянню спецыялістаў філалагічнага і тэхнічнага профіляў стала магчымым з'яўленне першага ў айчынай

лінгвістыцы акадэмічнага «Арфаэпічнага слоўніка беларускай мовы» [26], дзе прадстаўлена поўная транскрыпцыя значнай колькасці слоў, што зараз актыўна выкарыстоўваюцца ў літаратурнай мове, у тым ліку новай запазычанай лексікі. Перспектыўным напрамкам даследавання з'яўляецца вывучэнне і стварэнне электронных лінгваакустычных рэсурсаў, у тым ліку інтанацыйных, што дазволіць забяспечыць якаснае функцыянаванне беларускамоўных праграм сінтэзу маўлення [27].

Акадэмічныя мовазнаўцы на ўсіх этапах фарміравання і развіцця беларускай арфаэпіі на працягу ХХ–ХХІ стст. займалі перадавыя пазіцыі, асабліва ў перыяды, калі ўзрастала грамадская роля літаратурнага вымаўлення. Эвалюцыя падыходаў да кадыфікацыі ў галіне літаратурнага маўлення заключаецца ў паступовым пераходзе ад імператывісцкіх прац да эксперыментальна-фанетычнага абгрунтавання спрэчных пазіцый, уліку рэальнага маўленчага узусу. Дзякуючы намаганням прадстаўнікоў беларускай фанетычнай школы напрыканцы ХХ ст. арфаэпічная сістэма атрымала навуковае эксперыментальнае абгрунтаванне. Працы спецыялістаў Інстытута мовазнаўства сталі аўтарытэтай крыніцай фанетыка-арфаэпічнай інфармацыі ў айчынай лінгвістыцы, а вядучая тэарэтычная роля ў нармалізатарскім плане сёння па праве належыць акадэмічным спецыялістам-філолагам.

Літаратура

1. Тарашкевіч, Б. А. Беларуская граматыка для школ / Б. А. Тарашкевіч. – Вільня : Друк. М. Кухты, 1918. – С. 3.
2. Леванцэвіч, Л. В. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы : вучэб. дапам. / Л. В. Леванцэвіч. – Мінск : РІВШ, 2020. – С. 166.
3. Расторгуев, П. А. Белорусская речь в ее современном и прошлом состоянии / П. А. Расторгуев // Курс белорусоведения : лекции, чит. в Белорус. нар. ун-те в Москве летом 1918 года : с библиогр. указ. по каждому вопр. и с прил. этногр. карты белорус. племенни акад. Е. Ф. Карского / Белорус. подотд. Отд-ния просвещения нац. меньшинств НКП. – М., 1918–1920. – С. 185–251.
4. Карский, Е. Ф. Белорусская речь : очерк нар. яз. с ист. освещением / Е. Ф. Карский. – Пг. : Изд. Белорус. обл. ком. при Всерос. совете крестьян. депутатов, 1918. – 59 с.
5. Тарашкевіч, Б. А. Беларуская граматыка для школ.
6. Jak prawilna pisać pa biełarusku / [A. Łuckiewiś]. – Wilnia : Druk. M. Kuchty : Homan, 1917. – 16 s.
7. Лёсік, Я. Беларуская мова: правапіс / Я. Лёсік. – Менск : Сав. Беларусь, 1924. – 190 с.
8. Тарашкевіч, Б. А. Беларуская граматыка для школ. – С. 70.
9. Працы акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі, Мінск, 14–21 лістап. 1926 г. / пад рэд. С. Некрашэвіча, У. Ігнатоўскага. – Мінск : Выд-ва Інбелкульт, 1927. – XXVII. – 432 с.
10. Выгонная, Л. Ц. Беларускае літаратурнае вымаўленне / Л. Ц. Выгонная // Беларуская мова / В. П. Красней [і інш.] ; навуц. рэд.: А. А. Лукашанец [і інш.] ; прадм. М. Р. Прыгодзіча. – Ороле, 1998. – С. 113.
11. Правапіс беларускай мовы / Беларус. акад. навуц, Ін-т мовазнаўства ; адк. рэд. А. Александровіч. – Мінск : Выд-ва Беларус. акад. навуц, 1934. – 45 с.
12. Правапіс беларускай мовы. – С. 4–5.

13. Бірыла, М. В. Да пытання аб фарміраванні і важнейшых нормах беларускага літаратурнага вымаўлення / М. В. Бірыла // Весці Акад. навук Беларус. ССР. Сер. грамад. навук. – 1958. – № 3. – С. 173.
14. Падлужны, А. І. Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення / А. І. Падлужны // Сучасная беларуская мова (пытанні культуры мовы) / Акад. навук Беларус. ССР, Ін-т мовазнаўства; рэд.: А. І. Жураўскі, Г. У. Арашонкава. – Мінск, 1973. – С. 5.
15. Падлужны, А. І. Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення. – С. 25.
16. Падлужны, А. І. Гукі беларускай мовы / А. І. Падлужны, В. М. Чэкман; рэд. М. В. Бірыла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1973. – 262 с.
17. Галосныя беларускай мовы: акустычны аналіз / рэд.: В. У. Мартынаў, А. І. Падлужны. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – 191 с.
18. Андреев, А. Н. Количественная и качественная редукция гласных в белорусском литературном языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / А. Н. Андреев; Акад. наук Беларус. ССР, Ін-т языкознания. – Минск, 1983. – 20 с.
19. Фанетыка слова ў беларускай мове / Л. Ц. Выгонная [і інш.]; рэд. А. І. Падлужны. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – 198 с.
20. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы / І. Р. Бурлыка [і інш.]; рэд. А. І. Падлужны. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – С. 76.
21. Выгонная, Л. Ц. Інтанацыя. Націск. Арфаэпія / Л. Ц. Выгонная; рэд. А. І. Падлужны. – Мінск: Навука і тэхніка, 1991. – 215 с.
22. Русак, В. П. Марфаналогія словазмянення і словаўтварэння сучаснай беларускай мовы / В. П. Русак. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – 429 с.
23. Мандзік, В. А. Сучасная беларуская арфаэпія: норма і узус: аўтарэф. дис. ... канд. філал. навук: 10.02.01 / В. А. Мандзік. – Мінск, 2016. – 22 с.
24. Мандзік, В. А. Асаблівасці вымаўлення кансанантных спалучэнняў з пачатковымі звонкімі змычнымі на сандхіяльных межах кампазітаў і слоў з пабочным націскам / В. А. Мандзік // Тр. БГТУ. Сер. 4, Прынт- і медіатэхналогіі. – 2017. – № 1 (195). – С. 84–90.
25. Мандзік, В. А. Фанетычная апазіцыя [в] – [ф] у беларускай літаратурнай мове / В. А. Мандзік // Общественные и гуманитарные науки: материалы 85-й науч.-техн. конф. с междунар. участием, Минск, 1–13 февр. 2021 г. – Минск, 2021. – С. 103–105.
26. Арфаэпічны слоўнік беларускай мовы / Нац. акад. навук Беларусі [і інш.]; уклад.: В. П. Русак [і інш.]; рэдкал.: В. П. Русак, Ю. С. Гецэвіч, С. І. Лысы. – Мінск: Беларус. навука, 2017. – 757 с.
27. Зяноўка, Я. С. Магчымасці сучасных камп'ютарных сродкаў для вывучэння беларускай інтанацыі (на прыкладзе аналізу танальнага контуру) / Я. С. Зяноўка // Беларус. лінгвістыка. – 2018. – Вып. 81. – С. 105–116.

Summary

The article deals with the role of academic phonetic research in the development of the Belarusian orthoepic system throughout the 20th and 21st cen. The author gives a brief description of individual significant works, shows the continuity of traditions in the study of oral speech, and specifies the main areas of phonetic and orthoepic research at the present stage of the literary language development.

*Цэнтр даследаванняў беларускай культуры,
мовы і літаратуры НАН Беларусі
Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа*

14.10.2024 г.

УДК 811.161.1'373.611+811.161.3'373.611

І. У. ЯЛЫНЦАВА

МАРФЕМНАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ РУСКІХ І БЕЛАРУСКІХ КОЛЕРАНАЙМЕННЯЎ-СУБСТАНТЫВАЎ: СУПАСТАЎЛЯЛЬНЫ АСПЕКТ

Супастаўленне з'яўляецца ўніверсальным даследчыцкім прыёмам, які паспяхова прымяняецца ў многіх навуковых дысцыплінах, у тым ліку і ў лінгвістыцы. Як правільна адзначыў вядомы амерыканскі вучоны Дж. Грынберг, «адзін з крокаў, якія павінна зрабіць любая навука, калі яна хоча выразна асэнсаваць патэнцыяльныя магчымасці свайго навуковага метаду, заключаецца ў тым, каб, не абмяжоўваючыся простым апісаннем вывучаемых аб'ектаў, перайсці да іх параўнання і класіфікацыі» [1].

Супастаўляльнае вывучэнне прадугледжвае як унутрымоўнае, так і міжмоўнае супастаўленне. «Абодва шляхі – г. зн. модалінгвальнае і полілінгвальнае апісанне мовы – накіраваны на больш глыбокае пазнанне сутнасці моўных з'яў» [2].

Безумоўна, кантрастыўнае даследаванне моў у любым аспекце мае як тэарэтычнае, так і практычнае значэнне. Яно садзейнічае выяўленню ў роднай мове цяжкадаступных для назірання асаблівасцей, паглыбленню ведаў аб роднай мове, хуткаму авалоданню і рацыянальнаму вывучэнню другой мовы. Прымяненне параўнальнага аналізу дапамагае пранікнуць у сутнасць моўных працэсаў і зразумець заканамернасці моўнага развіцця [3]. Аднак пры гэтым варта ўлічваць, што параўнанне моўных працэсаў – «гэта не простае параўнанне фактаў, на першы погляд відавочных і даступных візуальнаму назіранню. Параўнальнасць – гэта магчымасць прыцягнення для супастаўляльнага аналізу такіх моўных з'яў (словаўтваральных, марфалагічных, сінтаксічных, лексічных і інш.), якія ў дзвюх і больш мовах лінгвістычна рэлевантныя, сітуацыйна і функцыянальна эквівалентныя» [4].

Мэтай супастаўляльнага даследавання на кожным узроўні з'яўляецца ўстанаўленне міжмоўных падабенстваў і адрозненняў, прасочванне развіцця і змянення тэндэнцый у моўных сістэмах. Задача кантрастыўнага вывучэння рускай і беларускай моў на марфемным узроўні – выяўленне асаблівасцей марфемнай арганізацыі эквівалентных лексічных намінацый, што прадугледжвае вызначэнне нацыянальнай спецыфікі марфемнай структуры лексічных адзінак кожнай з моў на фоне мноства супадаючых